Dr Ana Batričević,
istraživač-saradnik,
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

ETIČKI I PRAVNI OKVIRI ZA ZAŠTITU DOBROBITI EKSPERIMENTALNIH ŽIVOTINJA U REPUBLICI SRBIJI*

SAŽETAK: Iako je doprinelo razvoju moderne nauke, vršenje eksperimenata na živim životinjama (a posebno na kičmenjacima) oduvek je nametalo brojna sporna pitanja, ne samo iz oblasti veterine i medicine, već i iz sfere etike i prava. Principi savremene etike, okrenute ka biocentrizmu, nalažu da se eksperimenti na životinjama što je više moguće redukuju i sprovode u skladu sa osnovnim zahtevima dobrobiti životinja kako bi se smanjili njihov bol, patnja, strah i stres. Danas je upotreba životinja u eksperimentalne svrhe regulisana nizom pravnih izvora međunarodnog i nacionalnog karaktera. Njihovo poznavanje je od suštinskog značaja za razlikovanje dozvoljenog od nedozvoljenog, odnosno protivpravnog ili kriminalnog ponašanja prema eksperimentalnim životinjama, kao što je, na primer, krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja. Zato autor rada nastoji da analizira i etičke kodekse veterinarske struke i pravne propise od značaja za zaštitu eksperimentalnih životinja, kao i sankcije propisane za njihovo kršenje, uz poseban osvrt na odredbe važećeg Zakona o dobrobiti životinja i Krivičnog zakonika Republike Srbije.

Ključne reči: eksperimentalne životinje, dobrobit životinja, ubijanje i zlostavljanje životinja, krivično delo, prekršaj

* Rad primljen: 15. 5. 2012. godine.

UVOD

Vršenje raznovrsnih eksperimenata na životinjama imalo je veoma značajnu ulogu u razvoju prirodnih nauka, a posebno medicine. Oni su omogućili pobjedu nad mnogim bolestima poput difterije, dijabetesa, dečije paralize, velikih boginja i besnila, a doprineli su i napretku u oblasti hirurgije, posebno kada je reč o presađivanju organa.¹ Sa druge strane, poznato je da se ogledi na životinjama često vrše i iz ne baš tako uzvišenih pobuda. Tako, farmaceutske kompanije testiraju nove šampone i kozmetiku namenjenu tržištu ubrizgavanjem koncentrovanih rastvora u oči zečeva, što se inače naziva Drajzov test (*the Draize Test*)². Na životinjama se testiraju i aditivi u ishrani i veštačke boje i konzervansi – procedurom pod nazivom LD 50 (*The Lethal Dose 50% Test*)³ koja treba da ustanovi „smrtonosnu dozu”, odnosno nivo potrošnje po kome je 50% uzorka dovoljno da ubije životinju. U toku samog procesa, gotovo sve životinje se ozbiljno razboljevaju, a značajan deo njih i uginu.⁴ Okrutni eksperimenti na životinjama vrše se i u vojsci. Na primer, na Radiološkom institutu pri američkim vojnim snagama u Merilendu rezus majmuni su obučavani da trče unutar velikog točka i to tako što su podvrgavani električnom šoku, da bi zatim bili izloženi smrtonosnim dozama zračenja i terani da i nakon toga trče sve dok ne padnu. Svrha ovog eksperimenta bila je da se pruži informacija o spremnosti vojnika da se bore i nakon nuklearnog napada.⁵

Problematika sprovođenja eksperimenata na živim životinjama izazivala je snažne društvene reakcije i nametala niz spornih pitanja etičke, pravne, sociološke, psihološke, medicinske pa i ekonomske prirode još od samog svog nastanka. Ubrzo pošto su u XIX veku evropski fiziolozi otpočeli šire sprovođenje eksperimenata na životinjama, usledili su i oštri javni protesti protiv takvog postupanja. Antivivisekcionisti su bili revoltirani ne samo zbog bola koji je nanošen životinjama već i zbog opšte degradacije humanosti prouzrokovane takvim činom.⁶ Velika Britanija, poznata kao „domovina antivivisekcionista”⁷ bila je poprište naročito intenzivnih političkih debata, čiji je krajnji ishod bio usvajanje Zakona o okrutnosti prema životinjama 1876. godine (*Great Britain's*

¹ Paunović, M.: *Prava životinja – savremeni međunarodni standardi*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i „Đuro Salaj” AD, Beograd, 2004, 38.

² Dresser, R.: *Research on Animals: values, politics and regulatory reform*, Southern California Law Review, Vol. 58, 1985. godine (HeinOnline - 58 S. Cal. L. Rev. 1147 1985), str. 1156.

³ Dresser, R.: *Op. cit.*, 1155.

⁴ Singer, P.: *Praktična etika*, Signature, Beograd, 2000, 66.

⁵ *Ibid.*

⁶ Dresser, R.: *Op. cit.*, 1148.

⁷ Paunović, M.: *Op. cit.*, 78.

Cruelty to Animals Act of 1876)⁸, kojim su samo delimično ispunjeni zahtevi aktivista tog pokreta.⁹

Žestoki protesti udruženja za zaštitu životinja organizovani su istim povodom i u Sjedinjenim Američkim Državama, ali inicijalni pokret nikada nije stekao podršku koja bi omogućila uspešne promene na zakonodavnom planu.¹⁰ Zbog čvrstog otpora naučnih institucija, Sjedinjene Američke Države su odredbe od značaja za humaniji tretman oglednih životinja usvojile tek 1985. godine (Food Security Act i.e. Farm Bill i.e The Improved Standards for Laboratory Animals Act)¹¹, nakon izmena i dopuna federalnog Zakona o dobrobiti životinja iz 1966. godine.¹² Iako su federalne jedinice otpočele sa usvajanjem anti cruelty propisa još od 1828. godine¹³ većina njih je iz tih propisa rutinski isključivala eksperimente na životinjama.¹⁴

Opravdanost, svrha i održivost prakse eksperimentisanja na životinjama još uvek predstavljaju predmet sporenja kako između laika, tako i između delova naučne javnosti sa jedne i pokreta za zaštitu životinja sa druge strane, pri čemu i jedni i drugi iznose snažne argumente *pro et contra* takvog postupanja. Danas se problematika vršenja eksperimenata na životinjama mora sagledati i u svetlu osnovnih principa biocentrične etike, koja sve više potiskuje do skoro vladajući antropocentrizam, i u kontekstu evidentno promenjene društvene svesti u pogledu čovekovog odnosa prema životinjama i njihovoj dobrobiti.

Procenjeno je da je u 1980. godini u svrhu vršenja oglada u svetu žrtvovano ukupno 70 miliona primeraka životinja¹⁵, a izračunato je da taj broj danas dostiže i do 100 miliona. Najveći broj njih pripada podtipu kičmenjaka

⁸ Cruelty to Animals (Anti-Vivisection Act) of 1876 [39 & 40 V. 4, c. 77] An Act to Amend the Law Relating to Cruelty to Animals [1876-Aug-15] „An Act to Amend the Law Relating to Cruelty to Animals”, *Public General Statutes passed in the Thirty-Ninth & Fortieth Years of the Reign of Her Majesty Queen Victoria, 1876* preuzeto sa: <http://www.animalrightshistory.org/animal-rights-law/victorian-legislation/1876-uk-act-vivisection.htm>, pristup: 19. 11. 2011. godine.

⁹ Dresser, R.: *Op. cit.*, 1149.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Public Law 99–198, Food Security Act (Farm Bill) of 1985 also known as The Improved Standards for Laboratory Animals Act and enacted December 23, 1985, preuzeto sa: http://awic.nal.usda.gov/nal_display/index.php?info_center=3&tax_level=4&tax_subject=182&topic_id=1118&level3_id=6735&level4_id=11095&level5_id=0&placement_default=0, pristup: 21. 11. 2011. godine.

¹² Public Law 89–544, Animal Welfare Act of August 24, 1966, preuzeto sa: http://awic.nal.usda.gov/nal_display/index.php?info_center=3&tax_level=4&tax_subject=182&topic_id=1118&level3_id=6735&level4_id=11092&level5_id=0&placement_default=0, pristup: 21. 11. 2011. godine.

¹³ Stewart Leavitt, E., Halverson, D.: The Evolution of Anti – Cruelty Laws in the United States, in: *Animals and their Legal Rights – A Survey of American Laws from 1641. to 1990*, Animal Welfare Institute, USA, 1990, 2–3.

¹⁴ Paunović, M.: *Op. cit.*, 82.

¹⁵ *Ibid.*

i koristi se u farmaceutskoj industriji za razvoj novih lekova (23%) i ispitivanja vakcina i drugih bioloških preparata (21%)¹⁶. Međutim, savremene istraživačke metode kojima se prirodne nauke služe toliko su napredovale da sada, prema mišljenju mnogih eminentnih naučnika, ne postoji nikakva naučna neophodnost da se eksperimenti sa životinjama i dalje izvode, ili se oni mogu izvoditi samo retko i sporadično. Štaviše, brojni stručnjaci smatraju da se ovi eksperimenti u čak 90 % slučajeva stalno ponavljaju i da su sa pozicije bilo koje naučne discipline potpuno nepotrebni.¹⁷

Uprkos sasvim opravdanom zalaganju za njihovu potpunu obustavu, eksperimenti na životinjama se još uvek intenzivno sprovode širom sveta. Ipak, danas su način njihovog vršenja, mesto, vreme, uslovi i lica ovlašćena za njihovo izvršenje kao i sve druge bitne okolnosti u vezi sa njima, regulisani brojnim normama etičkog i pravnog karaktera i to kako na međunarodnom nivou tako i u nacionalnim zakonodavstvima. Formiranje normativnog okvira za sprovođenje eksperimenata na životinjama rezultat je intenzivnog zalaganja brojnih pojedinaca i udruženja posvećenih zaštiti životinja, a njihov zajednički cilj ogleda se pre svega u smanjenju patnji oglednih životinja i obezbeđenju poštovanja osnovnih standarda njihove dobrobiti.

1. NORME VETERINARSKO-MEDICINSKE ETIKE OD ZNAČAJA ZA ZAŠTITU EKSPERIMENTALNIH ŽIVOTINJA

1.1. ODREDBE USVOJENE OD STRANE MEĐUNARODNIH VETERINARSKIH ORGANIZACIJA

Akti pojedinih međunarodnih veterinarskih organizacija sadrže odredbe posvećene zaštiti i dobrobiti eksperimentalnih životinja i, uopšte, regulisanju njihovog tretmana. Iako nemaju snagu zakona, već predstavljaju samo preporuke, uputstva, smernice ili rukovodne principe, ovi izvori imaju veliki značaj zbog svoje moralne težine i činjenice da u etičkom smislu obavezuju pripadnike cele jedne profesije širom sveta.

Svetska organizacija za zdravlje životinja (World Organisation for Animal Health) usvojila je Zdravstveni kodeks za kopnene životinje (*The Terrestrial Animal Health Code*)¹⁸, čija su dva poglavlja (sedmo i osmo) posvećena upra-

¹⁶ U tom smislu: Vučinić, M.: „Osnovni principi zaštite dobrobiti oglednih životinja”, *Veterinarski glasnik*, br. 3–4, Beograd, 2007, 174.

¹⁷ Paunović, M.: *Op. cit.*, 38–39.

¹⁸ The Terrestrial Animal Health Code, 19th edition, World Organisation for Animal Health (OIE), 2011. godine, preuzeto sa: http://www.oie.int/fileadmin/Home/eng/Health_standards/tahc/2010/en_sommaire.htm, pristup: 28. 9. 2011. godine.

vo problematici upotrebe životinja u istraživanju i obrazovanju. Ovim kodeksom istaknuta je značajna uloga koju eksperimenti na živim životinjama imaju u istraživanju i obrazovanju i njihov doprinos unapređenju dobrobiti drugih životinja i ljudi. Njime su proklamovani minimalni standardi dobrobiti kojih se treba pridržavati pre, prilikom i nakon vršenja oglada na životinjama, uz naglašavanje važnosti njihovog humanog tretmana i poštovanja takozvanog „3R pravila” (*the Three Rs*)¹⁹. Kodeksom se takode predlaže uvođenje sistema nadzora vršenja eksperimenata na životinjama u svakoj članici navedene organizacije, koji bi bio prilagođen nacionalnim kulturnim, socijalnim, ekonomskim i religioznim prilikama. Između ostalog, Svetska organizacija insistira na konceptu da svako ko je uključen u upotrebu životinja u naučno-istraživačke svrhe snosi etičku odgovornost za njihovu dobrobit, naglašavajući pri tome ulogu koju veterinar, kao lice koje poseduje posebna znanja i veštine, ima u očuvanju dobrobiti oglednih životinja²⁰.

Svetska veterinarska asocijacija (World Veterinary Association) ističe da je, s obzirom na naše sadašnje znanje i nastojanja da se kontrolišu bolesti ljudi i životinja, eksperimentisanje na životinjama u određenim slučajevima neizbežno, ali da ga treba sprovoditi što je ređe, a naročito izbegavati nepotrebno ponavljanje. Ova asocijacija takode insistira na ulaganju napora radi otkrivanja i primenjivanja alternativnih postupaka i zalaže se za postojanje zakonskih ili administrativnih mera koje bi „pokrivale” sve institucije u kojima se vrše eksperimenti na životinjama. I ona naglašava višestruk značaj humanog tretmana eksperimentalnih životinja i ulogu veterinara u tom procesu.²¹

1.2. ODREDBE USVOJENE OD STRANE VETERINARSKE KOMORE SRBIJE

Prema Kodeksu veterinarsko-medicinske etike Veterinarske komore Srbije, veterinar mora da pruži svu potrebnu negu životinjama koje su mu poverene na čuvanje, staranje ili u svrhe laboratorijske dijagnostike ili naučnih istraživanja. Takode, veterinar je obavezan da štiti prirodna prava životinja, definisana kao slobode životinja od: gladi i žeđi, fizičke nelagodnosti i bola,

¹⁹ „3R pravilo” – Zamenjivanje i smanjenje broja životinja u ogledima i usavršavanje ogledne procedure (*the three Rs* – Replacement, Reduction, Refinement) podrazumeva zamenjivanje in vivo oglada na kičmenjacima in vivo ogledima na beskičmenjacima i in vitro ogledima. Više o tome videti u: Vučinić, M.: Osnovni principi zaštite dobrobiti oglednih životinja, Veterinarski glasnik, br. 3–4, Beograd, 2007, 175–176.

²⁰ Chapters 7 and 8, Use of animals in research and education, Terrestrial Animal Health Code, World Organization for Animal Health, preuzeto sa: http://www.oie.int/index.php?id=169&L=0&htmfile=chapitre_1.7.8.htm, pristup: 18. 11. 2011. godine.

²¹ Chapter 16, T-3.1 Animal Welfare Well-Being and Ethology, Animal Health and Animal Welfare, World Veterinary Association, preuzeto sa: www.worldvet.org, pristup: 21. 11. 2011. god.

povreda i oboljenja, straha i stresa kao i slobode osnovnih pravila ponašanja. Kodeksom je naročito propisano da rad sa eksperimentalnim životinjama mora da bude u skladu sa etičkim načelima kao i u skladu sa odgovarajućim normativnim aktima koji regulišu dobrobit životinja.²²

Disciplinsko-etički pravilnik Veterinarske komore Srbije svrstava nepoštovanje etičkih načela dobrobiti životinja²³ u lakše povrede Kodeksa veterinarsko-medicinske etike.²⁴ To znači da se veterinaru, za koga je nakon sprovedenog disciplinskog postupka utvrđeno da nije poštovao etička načela dobrobiti životinja, može izreći neka od sledećih disciplinskih mera: 1) opomena – ako je takvu povredu učinio prvi put ili 2) javna opomena – ako je veterinar svoje nedozvoljeno tj. neetičko postupanje ponovio u periodu od prethodnih 12 meseci.²⁵

Ukoliko bi veterinar bio osuđen na kaznu zatvora preko 6 meseci za krivično delo iz oblasti veterinarstva, to bi se smatralo naročito teškom povredom Kodeksa.²⁶ Veterinaru koji bi učinio takvu povredu Kodeksa može se odrediti neka od sledećih disciplinskih mera: 1) privremeno oduzimanje licence u trajanju do 6 meseci; 2) privremeno oduzimanje licence u trajanju do 9 meseci – ako je povreda ponovljena u prethodnih 18 meseci ili 3) trajno oduzimanje licence – ako je veterinaru već prethodno dva puta izrečena mera privremenog oduzimanja.²⁷

Dakle, pretpostavka za privremeno ili trajno oduzimanje licence u ovom slučaju jeste postojanje pravnosnažne osuđujuće presude kojom se veterinaru izriče kazna zatvora u trajanju preko 6 meseci zbog učinjenog krivičnog dela iz oblasti veterinarstva. U vezi sa tim, mogu se postaviti dva pitanja. Koja krivična dela spadaju u krivična dela iz oblasti veterinarstva? Da li postupanje sa eksperimentalnim životinjama protivno načelima njihove dobrobiti može da se podvede pod neku od tih inkriminacija? Ukoliko bismo pojam krivičnih dela iz oblasti veterinarstva shvatili u širem smislu, njime bi pored krivičnih dela kao što su, na primer, krivično delo nesavesnog pružanja veterinarske pomoći²⁸ i tzv. krivično delo „nadriveterinarstva”²⁹, bilo obuhvaćeno i krivično delo

²² Kodeks veterinarsko-medicinske etike, usvojen 13. 10. 2007. godine, preuzeto sa: <http://www.vetks.org.rs/documents/organizaciona/kodeks.pdf>, pristup: 30. 8. 2011. godine.

²³ Disciplinsko-etički pravilnik Veterinarske komore Srbije spominje samo neetičko postupanje prema životinjama, ne naglašavajući pri tome o kojim životinjama se radi. Imajući u vidu definiciju životinje iz Zakona o veterinarstvu (čl. 3. st. 1. t. 22) i Zakona o dobrobiti životinja (čl. 2. i čl. 5. st. 1. t. 3), pod taj pojam i na ovom mestu treba podvesti i eksperimentalne (ogledne) životinje, i to, ako ne sve, onda barem kičmenjake koji se upotrebljavaju u eksperimentalne svrhe.

²⁴ Čl. 18. st. 1. t. 14. Disciplinsko-etički pravilnik Veterinarske komore Srbije, usvojen 10. 10. 2007. godine, preuzeto sa: <http://www.vetks.org.rs/documents/normativna/disc-eticki%20prav.pdf>, pristup 30. 8. 2011. godine.

²⁵ Čl. 17. st. 1. t. 1. i 2.

²⁶ Čl. 18. st. 4. t. 6.

²⁷ Čl. 17. st. 1. t. 5, 6. i 7.

²⁸ Čl. 271. Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009.

²⁹ Čl. 155. Zakon o veterinarstvu, *Službeni glasnik RS*, br. 91/2005 i 30/2010.

ubijanja i zlostavljanja životinja učinjeno od strane veterinara. To bi otvorilo prostor da se veterinaru koji je usled postupanja prema eksperimentalnim životinjama protivno načelima njihove dobrobiti osuđen za krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja na kaznu zatvora preko 6 meseci, privremeno ili trajno oduzme licenca. Ako bi pojam krivičnog dela iz oblasti veterinarstva bio određen u užem smislu, tako nešto ne bi bilo moguće, te bi veterinaru, čak i kada bi on pod navedenim okolnostima bio osuđen za krivično delo ubijanja i zlostavljanja (eksperimentalnih) životinja, mogla biti određena samo disciplinska mera za lakše povrede Kodeksa – opomena ili javna opomena.

Pokretanje i sprovođenje³⁰ disciplinskog postupka kao i izricanje disciplinskih mera u prvom stepenu spada u nadležnost Etičkog komiteta Veterinarske komore Srbije, koji postupi po pisanim predlozima, odnosno prijavama o postojanju etičkog ili disciplinskog prekršaja.³¹ Komora može pokrenuti disciplinski postupak protiv svakog svog člana koji prekrši Kodeks Veterinarsko-medicinske etike.³² Dakle, Etički komitet je taj koji utvrđuje da li neko ponašanje (u ovom slučaju ponašanje prema eksperimentalnim životinjama) predstavlja disciplinski i etički prekršaj³³, kolika je težina povrede Kodeksa³⁴ i koja će sankcija biti određena prekršiocu³⁵. Protiv odluke Etičkog komiteta može se izjaviti žalba Upravnom odboru Veterinarske komore, osim ukoliko je u pitanju odluka kojom se izriče disciplinska mera oduzimanja licence, kada se žalba izjavljuje ministru nadležnom za poslove veterinarstva.³⁶

2. ZAŠTITA EKSPERIMENTALNIH ŽIVOTINJA U MEĐUNARODNIM PRAVNIM IZVORIMA

2.1. DOKUMENTI UNIVERZALNOG KARAKTERA

Do sada nije usvojen međunarodni dokument univerzalnog karaktera posvećen zaštiti dobrobiti i prava životinja, koji bi imao obavezujuću pravnu snagu, odnosno formalno-pravni značaj.³⁷ Takvi akti su još uvek na nivou nacrti odnosno predloga. Međutim, ovi dokumenti svakoga dana stižu sve veću

³⁰ Čl. 21. Disciplinsko-etički pravilnik Veterinarske komore Srbije, usvojen 10. 10. 2007. godine.

³¹ Čl. 15. st. 1. t. 1.

³² Čl. 20.

³³ Čl. 15. st. 1. t. 5.

³⁴ Čl. 18. st. 1.

³⁵ Čl. 15. st. 1. t. 5.

³⁶ Čl. 15. st. 1. t. 1.

³⁷ Više o tome: Paunović, M.: *Op. cit.*, 196.

podršku, usled čega raste i njihova moralna težina, te je samo pitanje dana kada će oni biti „ozvaničeni” pod okriljem Ujedinjenih nacija. To su sledeća dva dokumenta: 1) Univerzalna deklaracija o pravima životinja iz 1978. godine sa izmenama i dopunama iz 1989. godine (*Universal Declaration of Animal Rights*)³⁸ i 2) Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja iz 2000. odnosno 2003. godine³⁹, sa poslednjim predlogom za izmene iz 2011. godine⁴⁰ (*The Universal Declaration on Animal Welfare – UDAW*).

U Univerzalnoj deklaraciji o pravima životinja se, pored proklamovanja osnovnih životinjskih prava, izričito navodi da su eksperimenti sa životinjama koji prouzrokuju fizičke i psihičke patnje nepomirljivi sa pravima životinja, bilo da se radi o medicinskoj, naučnoj, komercijalnoj ili nekoj drugoj vrsti eksperimenata. Takođe, Univerzalnom deklaracijom o pravima životinja je propisano da se moraju razvijati i koristiti tehnike zamene za takve eksperimente.⁴¹ Iako eksplicitno ne zahteva obustavljanje vršenja svih eksperimenata na životinjama, navedena odredba ide upravo u tom pravcu, naglašavajući da su oni u suprotnosti sa pravima životinja i insistirajući da se oni u budućnosti zamene alternativnim metodama.

Sa druge strane, Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja se ne zalaže za potpunu obustavu eksperimentisanja na životinjama, već samo nastoji da obezbedi njihovo redukovanje i sprovođenje u skladu sa načelima dobrobiti. Tako je njome predviđeno da se životinje mogu koristiti u cilju naučnih istraživanja i testiranja samo radi dobrobiti čoveka ili životinje da bi se pronašao način lečenja ili sprečavanja specifičnih bolesti ili proizvod koji će umanjiti patnju ili poboljšati zdravlje, ili da bi se procenio rizik opasne supstance kada ne postoje alternative za to.⁴² Takođe, propisano je da broj životinja upotrebljenih za testiranje i istraživanje mora biti minimalan, da njihov bol i stres

³⁸ Universal Declaration of Animal Rights, proclaimed in Paris on 15. October 1978. at the UNESCO headquarters – the text, revised by the International League of Animal Rights in 1989, was submitted to the UNESCO Director General in 1990. and made public that same year, preuzeto sa: http://www.chbr.net/quatropatasecia/e/infos/animal_rights.htm, pristup: 19. 11. 2011. godine.

³⁹ Provisional Draft of Universal Declaration on Animal Welfare (UDAW) 2007 – initial draft text arising from the Manila Conference on animal welfare (2003) and the Costa Rica steering committee meeting (2005) for ministerial conference consideration, preuzeto sa: http://www.wspa.org.uk/Images/Proposed_UDAW_Text%20-%20ENGLISH_tcm9-2544.pdf, pristup: 19. 11. 2011. godine.

⁴⁰ Universal Declaration on Animal Welfare – a new draft agreement (2011) which takes into account feedback from UN Member states, international organizations and non-governmental organizations. preuzeto sa: http://s3.amazonaws.com/media.animalsmatter.org/files/resource_files/original/Latest%20draft%20UDAW%20Text%20-%202011.pdf?1314177486, pristup: 19. 11. 2011. godine.

⁴¹ Čl. 6. Universal Declaration of Animal Rights.

⁴² Čl. 8. tačka a. Universal Declaration on Animal Welfare.

moraju biti smanjeni ili izbegnuti, kao i da im se sve vreme njihovog života moraju obezbediti visoki standardi smeštaja i nege.⁴³

I Univerzalna deklaracija o dobrobiti životinja insistira na zameni eksperimenata na životinjama alternativnim metodama kad god je to moguće, naglašavajući značaj promovisanja takvih metoda.⁴⁴ Konačno, tom Deklaracijom se zabranjuje vršenje eksperimenata na životinjama ukoliko je moguće prikupiti informacije o sličnim naučnim rezultatima bez upotrebe životinja, ako takve informacije već postoje i ako takvi ogledi nisu od suštinskog značaja za dobrobit čoveka i životinja.⁴⁵

2.2. ZAŠTITA EKSPERIMENTALNIH ŽIVOTINJA U EVROPI

2.2.1. Konvencija Saveta Evrope za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe

Konvencija namenjena za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe sačinjena je 18. marta 1986. godine, a dopunjena je Protokolom od 22. juna 1998. godine.⁴⁶ Naša zemlja je ratifikovala ovu konvenciju tek 2010. godine.⁴⁷ Njenim odredbama se nastoji postići ravnoteža između čovekove potrebe da koristi životinje radi sticanja određenih naučnih saznanja od opšteg dobra i činjenice da se vršenjem eksperimenata sa životinjama njima evidentno nanose bol, patnja, strah i stres. Ovom konvencijom se kičmenjacima⁴⁸ priznaje ne samo sposobnost patnje, već i sposobnost pamćenja. Kao rezultat priznanja tih sposobnosti kičmenjaka, njome je čoveku nametnuta moralna obaveza da te životinje zaštititi od bola, patnje, stresa ili trajnih povreda i to kroz ograničavanje korišćenja kičmenjaka za ogledne i druge naučne svrhe i zamenu tih postupaka drugim, alternativnim metodama.⁴⁹

⁴³ Čl. 8. t. b.

⁴⁴ Čl. 8. t. c.

⁴⁵ Čl. 8. t. d.

⁴⁶ European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes, Council of Europe, Strasbourg, 18. 3. 1986, European Treaty Series – No. 123, text amended according to the provisions of the Protocol (European Treaty Series No. 170), as of its entry into force, on 2 December 2005., preuzeto sa: <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=123&CM=0&CL=ENG>, pristup: 14. 9. 2011. godine.

⁴⁷ Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti kičmenjaka namenjenih za ogledne i druge naučne svrhe izmenjene Protokolom o izmeni Evropske konvencije o zaštiti kičmenjaka namenjenih za ogledne i druge naučne svrhe, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/2010.

⁴⁸ Evropska konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe pod pojam životinje podvodi sve kičmenjake, uključujući i slobodno živeće i/ili reproduktivne larvene forme, ali ne i druge fetalne ili embrionalne forme, čl. 1. st. 2. t. a.

⁴⁹ Videti: Preambula, Evropska konvencija za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe.

U Konvenciji su propisani: ciljevi za koje se eksperimenti sa životinjama mogu sprovoditi⁵⁰, uslovi opšte brige i smeštaja životinja koje se koriste ili koje će se koristiti u takvim procedurama⁵¹, uslovi u pogledu uzgoja, nabavke i evidentiranja takvih životinja, a posebno obeležavanja pasa i mačaka⁵², obaveza izbora procedure koja iziskuje najmanji broj životinja i kojom se uzrokuje najmanji bol, strah, stres ili trajna povreda⁵³, uslovi sprovođenja eksperimenata sa životinjama⁵⁴, njihovo prijavljivanje i obrazloženje nadležnim organima⁵⁵ kao i lica ovlašćena da takve eksperimente vrše⁵⁶. Posebne odredbe odnose se na obrazovanje i obuku lica koja obavljaju eksperimente sa životinjama ili se brinu o njima.⁵⁷ Detaljnije regulisanje smeštaja i brige o životinjama sadržano je u posebnom prilogu – Uputstvu, čiji je cilj da pruži savet o konstrukciji odgovarajućeg smeštaja za životinje. Za razliku od odredbi same Konvencije, odredbe Uputstva nisu obavezujućeg karaktera, već predstavljaju samo preporuke koje treba koristiti prema nahođenju, odnosno standarde, čijem postizanju treba težiti.⁵⁸

Poseban značaj ima insistiranje Konvencije na izbegavanju suvišnog ponavljanja procedura tako što će svaka ugovorna strana, ukoliko je to praktično izvodljivo, priznati rezultate procedura koje su obavljene na teritoriji druge ugovorne strane.⁵⁹ Predviđeno je da ugovorne strane na tom planu pomažu jedna drugoj, prvenstveno pružanjem informacija o svom zakonodavstvu i administrativnoj praksi u vezi sa procedurama koje se sprovode u cilju prijave za registraciju proizvoda, kao i činjenične informacije o eksperimentima sa životinjama koji se sprovode na njihovoj teritoriji.⁶⁰

Svaka ugovorna strana ima obavezu da preduzme neophodne korake u cilju primene Konvencije kao i da obezbedi efikasan sistem kontrole i nadzora, i to najkasnije u roku od pet godina od dana njenog stupanja na snagu kod te ugovorne strane.⁶¹ Konvencijom nije specifikovana pravna priroda mera koje države potpisnice treba da preduzmu kako bi se garantovalo njeno sprovođe-

⁵⁰ Čl. 2.

⁵¹ Čl. 5.

⁵² Videti: čl. 14–17.

⁵³ Čl. 7.

⁵⁴ Čl. 8.

⁵⁵ Čl. 9.

⁵⁶ Čl. 13.

⁵⁷ Čl. 25–26.

⁵⁸ Prilog A, Uputstvo za smeštaj i brigu o životinjama, u vezi sa čl. 5. Konvencije.

⁵⁹ Čl. 29. st. 1.

⁶⁰ Čl. 29. st. 2.

⁶¹ Čl. 3.

nje. To znači da u obzir dolaze kako mere administrativnog, odnosno prekršajnog karaktera, tako i mere krivičnogpravnog represije kao *ultima ratio*. U prilog tome govori i odredba kojom je naglašeno da zahtevi iz Konvencije predstavljaju minimalne standarde, tako da su ugovorne strane slobodne da usvoje i strožije mere zaštite životinja koje se koriste u eksperimentima ili strožije mere kontrole ili ograničavanja korišćenja životinja u takvim procedurama.⁶²

2.2.2. Zaštita eksperimentalnih životinja u pravu Evropske unije

Veliki broj pravnih akata Evropske unije pokriva oblast zaštite i dobrobiti životinja. Njima se regulišu pitanja od značaja za zaštitu divljih životinja, životinja u zooškim vrtovima, životinja koje se uzgajaju na farmama, životinja u prevozu, ali i životinja koje se koriste za naučna istraživanja. Istraživanja na životinjama, bilo da se vrše radi razvoja ili proizvodnje novih lekova, za proučavanje uticaja na životnu sredinu ili radi testiranja hemikalija ili novih aditiva za hranu, u svim državama članicama moraju biti sprovedena u skladu sa zakonodavstvom Evropske unije.⁶³

Upotreba životinja u eksperimentalne svrhe široko je zastupljena u zemljama Evropske unije. U prilog tome govore i zvanični statistički podaci prema kojima je, na primer, tokom 2005. godine u Evropskoj uniji za eksperimentalne svrhe upotrebljeno preko 12 miliona životinja, od čega su skoro 78% činili glodari i zečevi, 15% hladnokrvne životinje, 5% ptice, dok su životinje poput konja, magaraca, svinja, koza i ovaca činile samo 1,1%, a neljudski primati samo 0,1% tog broja.⁶⁴ Slični podaci (uz neznatna povećanja) izneti su i u zvaničnom izveštaju o ovoj oblasti za 2008. godinu, iako je broj država članica tada povećan sa dvadeset i jedne na dvadeset i sedam.⁶⁵

Evropska unija ima posebno zakonodavstvo kojim je normirana upotreba životinja za naučne svrhe još od 1986. godine, kada je usvojena Direktiva o

⁶² Čl. 4.

⁶³ Preuzeto sa: http://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/home_en.htm, pristup: 17. 11. 2011. godine.

⁶⁴ Report from the Commission to the Council and the European Parliament – Fifth Report on the Statistics on the Number of Animals used for Experimental and other Scientific Purposes in the Member States of the European Union, (SEC (2007)1455), Commission of the European Communities, Brussels, 05.11.2007, COM (2007) 675 final, str. 3–4, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0675:FIN:EN:PDF>, pristup: 18. 11. 2011. godine.

⁶⁵ Report from the Commission to the Council and the European Parliament – Sixth Report on the Statistics on the Number of Animals used for Experimental and other Scientific Purposes in the Member States of the European Union, (SEC (2010) 1107), European Commission, Brussels, 08. 12. 2010. COM (2010) 511 final/2, str. 3–4., preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0511:REV1:EN:PDF>, pristup: 18. 11. 2011. godine.

proceni zakona, drugih propisa i administrativnih odredbi država članica od značaja za zaštitu životinja koje se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe⁶⁶. Ova Direktiva izmenjena je najpre 2003. godine⁶⁷, da bi septembra 2010. godine Evropska unija je usvojila Direktivu 2010/63/EU o zaštiti životinja koje se koriste za naučne svrhe⁶⁸, koja predstavlja zamenu za Direktivu iz 1986. godine. Smisao nove direktive jeste da doprinese jačanju zakonodavstva i poboljšanju dobrobiti onih životinja koje će i dalje morati da se koriste za naučne svrhe, kao i da još čvršće utemelji principe upotrebe životinja poznate kao *The Three Rs Principles* (Replace, Reduce and Refine) u zakonodavstvu Evropske Unije.⁶⁹

Evropska unija je kao međunarodna organizacija 1987. godine potpisala⁷⁰ a 1998. godine i ratifikovala⁷¹ spomenutu Evropsku konvenciju za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe, a potvrdila je i njene naknadne izmene i dopune.⁷² Od pravnih akata Evropske unije

⁶⁶ Council Directive of 24 November 1986 on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes (86/609/EEC), Official Journal of the European Communities No L 358/1, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31986L0609:en:HTML>, pristup: 17. 11. 2011. godine.

⁶⁷ Directive 2003/65/EEC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2003, amending Council Directive 86/609/EEC on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes, Official Journal of the European Union, No L 230/32, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:230:0032:0033:EN:PDF> pristup: 18. 11. 2011. godine.

⁶⁸ Directive 2010/63/EU of the European and of the Council of 22 September 2010. on the protection of animals used for scientific purposes, Official Journal of the European Union, No L 276/33, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:En:PDF>, pristup: 18. 11. 2011. godine.

⁶⁹ Preuzeto sa: http://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/home_en.htm, pristup: 17. 11. 2011. godine.

⁷⁰ Spisak država i međunarodnih organizacija koje su potpisale i ratifikovale Evropsku konvenciju za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe dostupan je na sledećoj internet prezentaciji: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=123&CM=1&DF=&CL=ENG>, pristup 18. 11. 2011.

⁷¹ Council Decision 1999/575/EC of 23. March 1998. concerning the conclusion by the Community of the European Convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes Official Journal L 222 , 24/08/1999 P. 0029 – 0030, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999D0575:EN:HTML>, pristup: 17. 11. 2011. godine.

⁷² Council Decision 2003/584/EC of 22 July 2003 concerning the conclusion of the Protocol of Amendment to the European Convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes Official Journal L 198, 06/08/2003 P. 0010 – 0012, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003D0584:EN:HTML>, pristup: 17. 11. 2011. godine.

posvećenih ovoj problematici važne su i Preporuke državama članicama, koje sadrže smernice (uputstva) za smeštaj i staranje o životinjama namenjenim za eksperimentalne i druge naučne svrhe iz 2007. godine⁷³.

3. ZAŠTITA EKSPERIMENTALNIH ŽIVOTINJA U POZITIVNOM PRAVU REPUBLIKE SRBIJE

3.1. PREKRŠAJNOPRAVNA ZAŠTITA – ZAKON O DOBROBITI ŽIVOTINJA I ZAKON O VETERINARSTVU

Svoj prvi Zakon o dobrobiti životinja naša zemlja je usvojila tek 2009. godine. Zakonom o dobrobiti životinja uređen je niz pitanja od značaja za očuvanje i unapređenje dobrobiti životinja u raznim situacijama, uključujući i sprovođenje oglada na životinjama,⁷⁴ odnosno korišćenje životinja u ogleadne ili druge naučne svrhe koje može prouzrokovati povrede, bol, patnju, strah i stres životinji, narušiti zdravstveno stanje i izazvati trajno ili privremeno narušavanje fizičke, psihičke, odnosno genetičke celovitosti životinja, kao i smrt životinje.⁷⁵ U tom smislu, Zakonom o dobrobiti propisani su uslovi (u pogledu svrhe oglada, mesta odnosno prostora i načina vršenja oglada, ovlašćenih lica za vršenje oglada kao i samih životinja – predmeta ispitivanja) koji moraju biti ispunjeni kako bi se vršenje oglada na životinjama smatralo zakonitim. Inače, Zakon pod pojam ogleadnih životinja podvodi sve žive kičmenjake i beskičmenjake, kao i njihove razvojne oblike koji su namenjeni za sprovođenje oglada⁷⁶.

Zakon o veterinarstvu propisuje da naučnoistraživačke eksperimente na životinjama mogu da izvode samo stručna lica u veterinarskim, medicinskim, farmaceutskim i drugim naučnim ustanovama, kao i da tokom eksperimenata životinje ne smeju biti izložene lošem postupanju ili patnji.⁷⁷ Zakonom o dobrobiti životinja detaljno je propisano da oglede na životinjama mogu obavljati samo ona pravna i fizička lica koja su upisana u Registar za oglede na životinjama, koji vodi nadležno Ministarstvo i koja ispunjavaju uslove u pogledu objekata, opreme i obučenosti o dobrobiti ogleadnih životinja. Radi evidentira-

⁷³ Commission Recommendation of 18 June 2007 on guidelines for the accommodation and care of animals used for experimental and other scientific purposes (notified under document number C(2007) 2525) 2007/526 EC, Official Journal of the European Union, No L 197/1, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:197:0001:0089:EN:PDF>, pristup: 18. 11. 2011. godine.

⁷⁴ Videti: čl. 1. Zakon o dobrobiti životinja, *Službeni glasnik RS*, br. 41/2009.

⁷⁵ Čl. 5. st. 1. t. 31.

⁷⁶ Čl. 5. st. 1. t. 30.

⁷⁷ Čl. 138. st. 5. Zakon o veterinarstvu, *Službeni glasnik RS*, br. 91/2005 i 30/2010.

nja oglednih životinja u navedeni registar se upisuju i ona pravna i fizička lica, odnosno preduzetnici, koji se bave držanjem, reprodukcijom i prometom oglednih životinja.⁷⁸ Zakonom je predviđeno da bliže uslove u pogledu objekata i opreme, program obuke o dobrobiti oglednih životinja, kao i bližu sadržinu i način vođenja Registra za ogled na životinjama propisuje nadležni ministar.⁷⁹

Samo upisivanje u navedeni registar nije dovoljno za sprovođenje ogleda na životinjama. Naime, lica upisana u Registar mogu vršiti takve ogledne samo ukoliko poseduju rešenje o odobrenju sprovođenja ogleda na životinjama. To rešenje donosi ministar, na osnovu stručnog mišljenja Etičke komisije za zaštitu dobrobiti oglednih životinja, a po prethodno podnetom zahtevu navedenih lica.⁸⁰ Sadržina zahteva takođe je propisana Zakonom i uključuje: 1) opis polja istraživačkog rada koji je napisan na jasan i nedvosmlen način, kako bi se razumeo cilj istraživanja; 2) prednosti i značaj sprovođenja ogleda, potencijalne opasnosti i neprijatnosti za ogledne životinje, kao i kategoriju težine, odnosno invazivnosti ogleda; 3) detaljan opis materijala i metod rada; 4) dokaze o postojanju alternativnih metoda sprovođenja ogleda i razloge zbog kojih se oni ne sprovode; 5) ukupan broj i vrstu životinja po fazama ogleda; 6) vrste i doze anestetika i analgetika koji će se upotrebljavati; 7) opis očekivane reakcije životinja; 8) opis mogućih negativnih uticaja ogleda na životinje, težine i dužine trajanja takvih uticaja, metode koje će se preduzeti da bi se takvi negativni uticaji ublažili ili izbegli; 9) način lišavanja oglednih životinja života, ako se vrši u toku ili na kraju ogleda; 10) ime lica koje je zaduženo za zaštitu dobrobiti oglednih životinja i njegovu stručnu osposobljenost⁸¹ i 11) imena lica koja će učestvovati u sprovođenju hirurške intervencije na životinjama tokom ogleda.⁸²

Izuzetno, za izvođenje specifičnih i invazivnih ogleda na životinjama⁸³, rešenje o odobrenju sprovođenja ogleda na životinjama izdaje se na osnovu mišljenja Etičkog saveta za dobrobit oglednih životinja.⁸⁴

Ogled se može sprovoditi samo na životinjama koje su u vlasništvu, odnosno posedu pravnih ili fizičkih lica koja su upisana u registar i koja poseduju odgovarajuće rešenje, a izuzetno i na divljim životinjama radi očuvanja životinjske vrste.⁸⁵ Inače, navedena pravna i fizička lica su dužna da se brinu o oglednim životinjama sa pažnjom dobrog domaćina, kao i da odrede stručno lice za zaštitu dobrobiti oglednih životinja koje mora imati završene

⁷⁸ Čl. 33. Zakon o dobrobiti životinja, *Službeni glasnik RS*, br. 41/2009.

⁷⁹ Čl. 33.

⁸⁰ Član 34. st. 1. i 2.

⁸¹ Čl. 34. st. 3.

⁸² Čl. 34. st. 3. u vezi sa čl. 36. st. 2.

⁸³ Listu specifičnih i invazivnih ogleda određuje nadležni ministar.

⁸⁴ Čl. 34. st. 4.

⁸⁵ Čl. 37.

diplomske akademske studije – master u oblasti veterinarskih nauka (doktor veterinarske medicine), odnosno završene osnovne studije u trajanju od najmanje pet godina u oblasti veterinarskih nauka i koje je obučeno za dobrobit oglednih životinja.⁸⁶ Ona su dužna i da vode evidenciju o držanju, reprodukciji, prometu, odnosno sprovođenju oglada na životinjama, koja sadrži podatke o broju, vrsti životinja, svrsi sprovođenja oglada i klasifikaciji težine, odnosno invazivnosti oglada.⁸⁷

Ogled na životinjama mora se sprovoditi na životinjama koje najviše odgovaraju cilju oglada, kao i na najmanjem broju životinja potrebnom za postizanje tog cilja.⁸⁸ Prilikom sprovođenja oglada na životinjama mora se koristiti metod kojim se životinjama nanosi najmanje bola, patnje, straha i stresa.⁸⁹ U skladu sa tim, propisano je da se ogled na životinjama mora sprovoditi primenom opšte ili lokalne anestezije i drugih stručnih metoda koje isključuju bol, patnju, strah i stres, osim u slučaju kada se njihovom primenom nanosi veća šteta, odnosno ugrožava zdravlje oglednoj životinji ili se ne postiže cilj oglada.⁹⁰ Životinjama se mora obezbediti odgovarajući smeštaj, briga i nega pre, u toku i posle sprovođenja oglada.⁹¹

Zakon o dobrobiti životinja sadrži nekoliko odredbi koje imaju za cilj da se što više suzi krug situacija u kojima se mogu vršiti eksperimenti na životinjama. Pre svega, on nameće ograničenja u pogledu svrhe oglada odnosno ciljeva koji se njihovim sprovođenjem žele ostvariti. Naime, ogled na životinjama može se sprovoditi samo radi ostvarivanja nekog od sledećih taksativno nabrojanih ciljeva: 1) prevencije bolesti, lošeg zdravlja ili drugih anomalija ili njihovih posledica po čoveka, životinje i biljke; 2) ispitivanja kvaliteta, efikasnosti i neškodljivosti lekova, supstanci ili proizvoda; 3) dijagnostikovanja i lečenja bolesti, odnosno drugih anomalija i njihovih posledica po čoveka, životinje i biljke; 4) otkrivanja, ocene, kontrole ili promene fiziološkog stanja čoveka, životinje i biljke; 5) zaštite životne sredine; 6) naučnih istraživanja; 7) obrazovanja i stručnog osposobljavanja; 8) sudsko-medicinskih ispitivanja.⁹²

Kada je u pitanju vršenje oglada u obrazovne svrhe, Zakonom je propisano da se oni mogu sprovoditi samo ako ne prouzrokuju bol, patnju, strah, stres, povredu ili smrt životinja.⁹³ Inače, u osnovnim i srednjim školama je na živim životinjama dozvoljeno samo obavljanje vežbi opservativnog karakte-

⁸⁶ Čl. 35.

⁸⁷ Čl. 43.

⁸⁸ Čl. 41. st. 2.

⁸⁹ Čl. 41. st. 3.

⁹⁰ Čl. 39.

⁹¹ Čl. 40.

⁹² Čl. 38.

⁹³ Čl. 44. st. 1.

ra⁹⁴, dok je u visokoškolskim ustanovama na osnovnim studijama dozvoljeno obavljati vežbe kojima se ne narušava život i dobrobit, odnosno fizička, psihička i genetička celovitost životinja.⁹⁵

Osim toga, u Zakonu o dobrobiti životinja izričito su nabrojani oni slučajevi u kojima se ogled na životinjama ne sme sprovoditi. Tu spadaju: 1) ispitivanje oružja, ratne opreme, kao i uticaja radijacije; 2) ispitivanje kozmetičkih preparata i supstanci koje ulaze u njihov sastav, hemijskih sredstava za pranje i dezinfekciju predmeta opšte upotrebe, duvanskih i alkoholnih proizvoda, odnosno sredstava za povećanje mišićne snage i drugih sličnih sredstava; 3) ogledi koji se sprovode bez anestezije, suprotno odredbama tog zakona; 4) vršenje ogleda na napuštenim životinjama, odnosno životinjama iz prihvatilišta i 5) prikazivanje bioloških i medicinskih pravila ili činjenica koje su već naučno potvrđene.⁹⁶ Takođe, naglašeno je da se ogled na životinjama ne može sprovoditi ako postoji alternativni metod za sprovođenje ogleda kojim se postiže isti cilj.⁹⁷ Još jednu „branu” za nehumano tretiranje eksperimentalnih životinja predstavlja odredba kojom je propisano da se publikovanje naučnih radova ne može vršiti u slučaju kada je ogled na životinjama sproveden suprotno odredbama Zakona o dobrobiti životinja.⁹⁸

Radi zaštite dobrobiti eksperimentalnih životinja i obezbeđenja određenog stepena nadzora i kontrole vršenja ogleda na životinjama, Zakon o dobrobiti životinja predviđa formiranje dva ekspertska tela: 1) Etičke komisije za zaštitu dobrobiti oglednih životinja i 2) Etičkog saveta za dobrobit oglednih životinja, pri čemu član Etičkog saveta ne može istovremeno biti i član Etičke komisije.⁹⁹

Naučnoistraživačke organizacije i druga pravna lica koja sprovode ogled na životinjama dužne su da, u okviru svoje organizacije ili zajedno sa drugim naučnoistraživačkim organizacijama, odnosno pravnim licima koja sprovode ogled na životinjama, obrazuju posebnu etičku komisiju za zaštitu dobrobiti oglednih životinja. Etička komisija sastoji se od veterinara hirurga, veterinara sa iskustvom u uzgoju oglednih životinja, stručnjaka sa iskustvom primene statistike u istraživanjima, predstavnika udruženja, odnosno organizacija čiji ciljevi su usmereni na zaštitu dobrobiti životinja, kao i istraživača iz srodnih naučnih oblasti. Najmanje trećina članova Etičke komisije moraju biti lica koja nisu zaposleni u naučnoistraživačkoj organizaciji, odnosno drugom

⁹⁴ Čl. 44. st. 2.

⁹⁵ Čl. 44. st. 3.

⁹⁶ Čl. 42.

⁹⁷ Čl. 41. st. 1.

⁹⁸ Čl. 45.

⁹⁹ Čl. 49.

pravnom licu koje sprovodi ogled na životinjama.¹⁰⁰ Etička komisija obavlja sledeće poslove: 1) utvrđuje način sprovođenja ogleda na životinjama, u skladu sa Zakonom o dobrobiti životinja; 2) obavlja stručnu kontrolu nad sprovođenjem ogleda na životinjama; 3) organizuje obuku lica koja sprovode ogled na životinjama; 4) daje stručna mišljenja ministru o etičkoj i naučnoj opravdanosti sprovođenja ogleda i 5) podnosi redovne godišnje izveštaje ministru.¹⁰¹ Etička komisija dužna je da bez odlaganja prekine sprovođenje ogleda ako se u toku sprovođenja ogleda na životinjama postupa suprotno odredbama Zakona o dobrobiti životinja i da o tome obavesti Ministarstvo.¹⁰²

Etički savet za dobrobit oglednih životinja ima sledeća zaduženja: 1) daje savete iz etike i dobrobiti životinja prilikom sprovođenja ogleda i genetskih modifikacija i manipulacija životinja; 2) daje stručna mišljenja o etičkoj i naučnoj opravdanosti obavljanja ogleda, kao i prekida ogleda na životinjama; 3) daje savete radi usaglašavanja rada etičkih komisija za zaštitu dobrobiti oglednih životinja; 4) daje stručna mišljenja o izvođenju specifičnih i invazivnih ogleda; 5) učestvuje u razvoju i promovisanju alternativnih metoda obavljanja ogleda; 6) podnosi izveštaj o svom radu i stanju dobrobiti oglednih životinja ministru jednom godišnje i 7) obavlja druge poslove u skladu sa zakonom.¹⁰³

Zakonom o dobrobiti životinja predviđeno je koja postupanja sa eksperimentalnim životinjama predstavljaju prekršaj, za koji se može izreći novčana kazna i to: pravnom licu, odgovornom licu u pravnom licu i fizičkom licu. Prekršajem se smatra: 1) sprovođenje ogleda na životinjama bez posedovanja rešenja o odobrenju sprovođenja ogleda na životinjama¹⁰⁴; 2) propuštanje da se odredi stručno lice za zaštitu dobrobiti životinja¹⁰⁵; 3) sprovođenje ogleda na životinjama bez stručnog lica obučenog za dobrobit životinja¹⁰⁶; 4) sprovođenje ogleda na životinjama koje nisu u vlasništvu, odnosno posedu lica registrovanih za držanje, reprodukciju i promet oglednih životinja¹⁰⁷; 5) sprovođenje ogleda na životinjama u nedozvoljene svrhe¹⁰⁸; sprovođenje ogleda na životinjama suprotno odredbama koje se odnose na očuvanje njihove dobrobiti¹⁰⁹; 6) propuštanje da se vodi i čuva evidencija o držanju, reprodukciji, prometu

¹⁰⁰ Čl. 51.

¹⁰¹ Čl. 52. st. 1.

¹⁰² Čl. 52. st. 2.

¹⁰³ Čl. 50.

¹⁰⁴ Čl. 82. st. 1. t. 59.

¹⁰⁵ Čl. 82. st. 1. t. 60.

¹⁰⁶ Čl. 82. st. 1. t. 61.

¹⁰⁷ Čl. 82. st. 1. t. 62.

¹⁰⁸ Čl. 82. st. 1. t. 63.

¹⁰⁹ Čl. 82. st. 1. t. 64. u vezi sa čl. 39–42.

i sprovođenju oglada na životinjama¹¹⁰; 7) sprovođenje oglada u obrazovne svrhe suprotno zakonskim uslovima¹¹¹; 8) publikovanje naučnih radova, ako je ogled na životinjama sproveden suprotno odredbama Zakona o dobrobiti životinja¹¹² i 9) sprovođenje genetske modifikacije i manipulacije u oglelima na životinjama suprotno svrsi za koju je odobreno sprovođenje oglada¹¹³. Pravnom licu se za ove prekršaje može izreći novčana kazna u rasponu od 100.000 do 1.000.000 dinara¹¹⁴, odgovornom licu u pravnom licu novčana kazna od 10.000 do 50.000 dinara¹¹⁵, a fizičkom licu novčana kazna u iznosu od 5.000 do 50.000 dinara¹¹⁶.

Značajnu ulogu u prevenciji, ali i otkrivanju, prijavljivanju, dokazivanju pa i sankcionisanju lica koja vrše oglede na životinjama protivno važećim zakonskim odredbama ima veterinarski inspektor. On, između ostalog, ima pravo i dužnost da nadzire i proverava: sprovođenje oglada na životinjama, kao i uopšte, način postupanja sa njima, uslove njihovog držanja, ispunjenost uslova u pogledu obučenosti za dobrobit životinja, posedovanje potrebne dokumentacije i vođenje potrebne evidencije u skladu sa Zakonom o dobrobiti životinja.¹¹⁷ Posebno je važno što veterinarski inspektor može odrediti: 1) prekid odnosno zabranu sprovođenja oglada na životinjama, ako se sprovodi suprotno zakonskim odredbama, odnosno ako nedostaci u vezi sa sprovođenjem oglada nisu otklonjeni u propisanom roku; 2) prekid ili zabranu sprovođenja oglada na životinjama ukoliko se sprovode bez rešenja o odobrenju sprovođenja oglada na životinjama i 3) privremenu ili trajnu zabranu sprovođenja oglada na životinjama u slučaju da se oglede na životinjama ne vrše u skladu sa Zakonom o dobrobiti životinja.¹¹⁸

3.2. KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA

– KRIVIČNO DELO UBIJANJA I ZLOSTAVLJANJA ŽIVOTINJA

Krivično delo ubijanja i mučenja (sada: zlostavljanja) životinja prvi put je uvedeno u naše krivično zakonodavstvo 1. januara 2006. godine, kada je stupio na snagu važeći Krivični zakonik Republike Srbije. Ovo krivično delo

¹¹⁰ Čl. 82. st. 1. t. 65.

¹¹¹ Čl. 82. st. 1. t. 66. u vezi sa čl. 44.

¹¹² Čl. 82. st. 1. t. 67. u vezi sa čl. 45.

¹¹³ Čl. 82. st. 1. t. 68. u vezi sa čl. 46.

¹¹⁴ Čl. 82. st. 1.

¹¹⁵ Čl. 82. st. 2.

¹¹⁶ Čl. 85. st. 1.

¹¹⁷ Čl. 78.

¹¹⁸ Čl. 79. st. 1. t. 6, 7. i 8.

sistematizovano je u okviru XXIV poglavlja Krivičnog zakonika, posvećenog krivičnim delima protiv životne sredine. Ono ima jedan osnovni i dva teža oblika. Osnovni oblik krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja čini lice koje kršeći propise ubije, povredi, muči ili na drugi način zlostavlja životinju. Učiniocu osnovnog oblika ovog krivičnog dela može se izreći novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine.¹¹⁹

Drugi teži oblik ovog krivičnog dela postojaće ukoliko je usled izvršenja osnovnog oblika došlo do ubijanja, mučenja ili povređivanja većeg broja životinja, ili je delo učinjeno u odnosu na životinju koja pripada posebno zaštićenim životinjskim vrstama i za njega se učinilac može kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora u trajanju do tri godine.¹²⁰ Drugi teži oblik krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja uveden je nakon izmena i dopuna Krivičnog zakonika koje su usledile 2009. godine. Čini ga lice koje iz koristoljublja organizuje, finansira ili je domaćin borbe između životinja iste ili različite vrste ili koje organizuje ili učestvuje u kladenju na ovakvim borbama. Ovaj oblik je zaprećen kumulativno – kaznom zatvora od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom.¹²¹ Razumljivo je da su za problematiku vršenja oglada na životinjama relevantni samo osnovni i prvi teži oblik krivičnog dela ubijanja i zlostavljanja životinja.

Iz poglavlja Krivičnog zakonika u okviru kojeg je krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja sistematizovano proizlazi da je njegov objekt zaštite životna sredina kao skup prirodnih i stvorenih vrednosti čiji kompleksni međusobni odnosi čine okruženje odnosno prostor i uslove za život ljudi¹²², a da se životinje njime štite samo kao integralni deo životne sredine, u smislu životinjskog sveta ili faune. Objekt radnje ovog krivičnog dela je životinja, pri čemu Krivični zakonik ne određuje precizno šta se pod tim pojmom podrazumeva. Budući da se u većini razvijenih pravnih sistema od ubijanja i zlostavljanja i, uopšte ljudske okrutnosti, štite uglavnom kičmenjaci, kao životinje za koje je nesporno naučno dokazano da su sposobne da osećaju bol, patnju strah i stres, a među njima pre svega najviše vrste u evolucionom razvoju životinja¹²³, takvo stanovište bi važno i u našem pravu.

Osoben položaj eksperimentalnih životinja nameće pitanje da li se krivičnopravna zaštita od ubijanja i zlostavljanja odnosi i na njih? Naime, Krivični zakonik ne postavlja nikakva izričita ograničenja u pogledu životinjske vrste koja može biti objekt radnje ovog krivičnog dela. Prihvatanje krajnje

¹¹⁹ Čl. 269. st. 1. Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009.

¹²⁰ Čl. 269. st. 2.

¹²¹ Čl. 269. st. 3.

¹²² Čl. 3. Zakon o zaštiti životne sredine, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 135/2004.

¹²³ Paunović, M.: *Op. cit.*, 94.

retrogradnih i antropocentričnih stanovišta pojedinih autora da od ubijanja i zlostavljanja treba štititi samo one životinje čije patnje izazivaju sažaljenje kod većine ljudi¹²⁴, poput pasa i mačaka, dovelo bi do toga da krivičnopravna zaštita bude uskraćena mnoštvu drugih kičmenjaka koji se koriste u eksperimentalne svrhe. Takvo rezonovanje bi praktično „legalizovalo” ubijanje i zlostavljanje niza životinjskih vrsta, bilo u naučnim eksperimentima bilo pod nekim drugim okolnostima, i zbog toga se ne može prihvatiti. Međutim, čak i kada bismo (hipotetički) zauzeli stanovište da krivičnopravno treba sankcionisati samo ubijanje i zlostavljanje pasa i mačaka i drugih životinja čije patnje pobuđuju empatiju kod većine ljudi, i dalje bi ostalo otvoreno pitanje da li se pod time podrazumeva i njihovo ubijanje i zlostavljanje prilikom vršenja naučnih eksperimenata.

Krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja će postojati samo pod uslovom da su radnje (činjenja ili nečinjenja) koje se mogu podvesti pod ubijanje i zlostavljanje preduzete protivno važećim propisima. To znači da krivičnog dela neće biti ukoliko je ubijanje životinje ili nanošenje životinji bola, patnje, straha ili stresa učinjeno u skladu sa važećim pravnim aktima zakonskog i podzakonskog karaktera. Tako se, na primer, klanje životinja koje, van svake sumnje predstavlja njihovo mučenje i, na kraju, ubijanje, neće smatrati krivičnim delom pod uslovom da je sprovedeno u skladu sa uslovima propisanim Zakonom o veterinarstvu¹²⁵ i Zakonom o dobrobiti životinja¹²⁶. Isto bi trebalo primeniti i na vršenje eksperimenata na životinjama. Dakle, ukoliko je eksperiment sproveden na životinji u skladu sa kriterijumima propisanim Zakonom o dobrobiti životinja, neće biti ostvareni elementi bića ovog krivičnog dela. Sa druge strane, ako je prilikom ogleda životinja sa umišljajem ubijena ili zlostavljana, a da pri tome nisu ispoštovani svi propisani standardi u pogledu vršenja eksperimenata na životinjama, odnosno, ako je takav ogled umišljajno vršen protivno relevantnim propisima, postojaće krivično delo ubijanja i zlostavljanja životinja.

ZAKLJUČAK

Među naučnicima, aktivistima, predstavnicima medija, etičarima i pravnicima još uvek se vode beskrajne debate uz iznošenje brojnih argumenata *pro et contra* vršenja eksperimenata na životinjama. Priklanjanje jednoj ili drugoj strani prvenstveno će zavisiti od toga da li pojedinac zastupa specizam, kao

¹²⁴ Stojanović, Z.: *Komentar krivičnog zakonika*, Javno preduzeće „Službeni glasnik”, Beograd, 2006, 613–614.

¹²⁵ Videti: čl. 101–103. Zakon o veterinarstvu, *Službeni glasnik RS*, br. 91/2005 i 30/2010.

¹²⁶ Videti: čl. 28– 2. Zakon o dobrobiti životinja, *Službeni glasnik RS*, br. 41/2009.

svojevrsnu predrasudu u korist interesa članova jedne vrste a protiv interesa članova drugih vrsta¹²⁷, ili načelo jednakosti vrsta, ako ne u potpunosti, onda barem s obzirom na njihovu sposobnost patnje. U tom smislu se može reći da upotreba životinja u eksperimentalne svrhe verovatno predstavlja domen u kome se specizam može najjasnije sagledati.¹²⁸

Dakle, tretman laboratorijskih životinja nije ništa drugo do odraz moralnog stanovišta koje zauzimamo u odnosu na vrste različite od naše sopstvene. Preciznije, način na koji se sprovodi istraživanje na životinjama zavisi od moralne ravnoteže koju uspostavljamo između interesa laboratorijskih životinja sa jedne i onih ljudi i životinja koji imaju koristi od istraživanja na laboratorijskim životinjama, sa druge strane. Ukoliko se prihvati da interesi životinja na kojima se sprovode eksperimenti nose dovoljnu moralnu težinu, ograničavanje takvih istraživanja radi zaštite njihovih interesa čini se sasvim opravdanim.¹²⁹

Iako se u savremenom društvu insistira na redukovanju broja eksperimenta koji se vrše na živim životinjama kao i na humanizaciji i pravnom normiranju uslova pod kojima se takvi postupci obavljaju, realnost je da se ogledi na životinjama i dalje vrše i da milioni jedinki različitih vrsta usled toga i dalje trpe bol, patnju, stah, stres i nelagodnost. Nauka još uvek nije napredovala do te mere da bi omogućila da takvi eksperimenti budu u potpunosti zamenjeni alternativnim metodama, te će oni i u budućnosti po svoj prilici postojati kao „nužno zlo”. Do tada, patnje eksperimentalnih životinja mogu biti koliko-toliko ublažene tako što će se poštovati pravila i propisi kojima su proklamovana osnovna načela njihove dobrobiti. Poznavanje tih propisa od suštinskog je značaja ne samo za očuvanje dobrobiti oglednih životinja, već i kao parametar za razlikovanje onih ponašanja prema njima koja su legalna i dozvoljena od onih koja to nisu i koja se mogu okarakterisati kao neetička, protvpravna i, u krajnjoj liniji, kriminalna.

Uprkos tome što je dozvoljeno da te životinje pate i umiru „za dobrobit nauke”, to ne znači da je protivpravnost njihovog mučenja automatski isključena u svakom slučaju. Kao što je istaknuto, eksperimenti na životinjama sprovedeni protivno uslovima propisanim u Zakonu o dobrobiti životinja povlače ze sobom prekršajnopravnu odgovornost učinioca. Takođe, umišljajnim ubijanjem i zlostavljanjem eksperimentalnih životinja protivno relevantnim propisima mogla bi se ostvariti i obeležja bića istoimenog krivičnog dela. Uz to, neetičko postupanje veterinara prema eksperimentalnim životinjama u smislu kršenja zahteva njihove dobrobiti imalo bi za posledicu njegovu odgovornost prema Disciplinsko-etičkom pravilniku Veterinarske komore Srbije.

¹²⁷ Paunović, M.: *Op. cit.*, 51.

¹²⁸ Singer, P.: *Op. cit.*, 65.

¹²⁹ Dresser, R.: *Op. cit.*, 1148.

Ključnu ulogu u otkrivanju, prijavljivanju, dokazivanju ali i sprečavanju i suzbijanju nezakonitog i neetičkog vršenja eksperimenata na životinjama imaju veterinarski inspektori, budući da je njima povereno vršenje nadzora nad ovakvim postupcima. Posebno je važno njihovo ovlašćenje da naredi obustavu sprovođenja eksperimenta u kome je uočena neka nepravilnost. Međutim, za prevenciju i redukovanje nezakonitih i neetičkih eksperimenata važno je i upoznavanje kako laičke tako i stručne javnosti sa patnjama eksperimentalnih životinja, ukazivanje na činjenicu da ogledi na živim životinjama u savremenim uslovima postaju sve manje stvar potrebe, a sve više stvar izbora naučnika odnosno institucije. Takođe, veliki značaj u tom smislu ima i intenzivnije razvijanje, promovisanje i praktikovanje alternativnih metoda.

Redukovanju navedenih ogleda svakako doprinosi i promovisanje proizvoda koji nisu testirani na životinjama i javno objavljivanje podataka o tome koje kompanije, prvenstveno iz sveta kozmetičke industrije, takve testove i dalje vrše. Na primer, na internet prezentaciji udruženja za zaštitu životinja PETA (People for the Ethical Treatment of Animals) postoji baza podataka, kako o onim kompanijama čiji proizvodi nisu testirani na životinjama, tako i o onim koje svoje proizvode i dalje testiraju na životinjama.¹³⁰

Na kraju, trebalo bi ukazati i na činjenicu da su opisane disciplinske mere koje Disciplinsko-etički pravilnik Veterinarske komore Srbije predviđa za kršenje načela dobrobiti životinja izuzetno blage, te da postoji osnov za predlaganje njihovog pooštavanja. Propisivanje i dosledno izricanje i sprovođenje takvih mera prema onim veterinarima koji neetički postupaju prema oglednim životinjama, moglo bi u znatnoj meri redukovati tu negativnu pojavu, naročito ako se ima u vidu da sankcije u formi moralne osude od strane kolega ili zabrane obavljanja delatnosti ponekad mogu snažnije da pogode prestupnika i od novčane kazne i od uslovno ili bezuslovno izrečene kazne zatvora.

LITERATURA

- Dresser, R.: *Research on Animals: values, politics and regulatory reform*, Southern California Law Review, Vol. 58, 1985. godine (HeinOnline – 58 S. Cal. L. Rev. 1147 1985), preuzeto sa: www.heinonline.org, pristup: 19. 9. 2011. godine.
- Paunović, M.: *Prava životinja – savremeni međunarodni standardi*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i „Đuro Salaj” AD, Beograd, 2004.
- Singer, P.: *Praktična etika*, Signature, Beograd, 2000.

¹³⁰ Više o tome videti na: <http://www.peta.org/living/beauty-and-personal-care/companies/default.aspx>, pristup: 21. 11. 2011. godine.

- Stewart Leavitt, E., Halverson, D.: *The Evolution of Anti – Cruelty Laws in the United States*, in: *Animals and their Legal Rights – A Survey of American Laws from 1641 to 1990*, Animal Welfare Institute, USA, 1990.
- Stojanović, Z.: *Komentar krivičnog zakonika*, Javno preduzeće „Službeni glasnik”, Beograd, 2006.
- Vučinić, M.: *Osnovni principi zaštite dobrobiti oglednih životinja*, Veterinarski glasnik, br. 3–4, Beograd, 2007.

IZVORI

- Commission Recommendation of 18. June 2007. on guidelines for the accommodation and care of animals used for experimental and other scientific purposes (notified under document number C(2007) 2525) 2007/526 EC, Official Journal of the European Union, No L 197/1, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:197:0001:0089:EN:PDF>, pristup: 18. 11. 2011. godine.
- Council Directive of 24. November 1986. on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes (86/609/EEC), Official Journal of the European Communities No L 358/1, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31986L0609:en:HTML>, pristup: 17. 11. 2011. godine.
- Council Decision 1999/575/EC of 23. March 1998. concerning the conclusion by the Community of the European Convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes Official Journal L 222, 24/08/1999 P. 0029 – 0030, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999D0575:EN:HTML>, pristup: 17. 11. 2011. godine.
- Council Decision 2003/584/EC of 22. July 2003. concerning the conclusion of the Protocol of Amendment to the European Convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes Official Journal L 198 , 06/08/2003 P. 0010 – 0012, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003D0584:EN:HTML>, pristup: 17. 11. 2011. godine.
- Cruelty to Animals (Anti-Vivisection Act) of 1876 [39 & 40 V. 4, c. 77] An Act to Amend the Law Relating to Cruelty to Animals [1876-Aug-15] "An Act to Amend the Law Relating to Cruelty to Animals," Public General Statutes passed in the Thirty-Ninth & Fortieth Years of the Reign of Her Majesty Queen Victoria, 1876 preuzeto sa: <http://www.animalrightshistory.org/animal-rights-law/victorian-legislation/1876-uk-act-vivisection.htm>, pristup: 19. 11. 2011. godine.
- Directive 2003/65/EEC of the European Parliament and of the Council of 22. July 2003, amending Council Directive 86/609/EEC on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes, Official Journal of the European Union, No L 230/32, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:230:0032:0033:EN:PDF>, pristup: 18. 11. 2011. godine.

- Directive 2010/63/EU of the European and of the Council of 22. September 2010. on the protection of animals used for scientific purposes, Official Journal of the European Union, No L 276/33, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:En:PDF>, pristup: 18. 11. 2011. godine.
- Disciplinsko etički pravilnik Veterinarske komore Srbije, usvojen 10. 10. 2077. godine, preuzeto sa: <http://www.vetks.org.rs/documents/normativna/disc-eticki%20prav.pdf>, pristup 30. 8. 2011. godine.
- European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes, Council of Europe, Strasbourg, 18. 03. 1986., European Treaty Series – No. 123, text amended according to the provisions of the Protocol (European Treaty Series No. 170), as of its entry into force, on 2 December 2005, preuzeto sa: <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=123&CM=0&CL=ENG>, pristup: 14. 9. 2011. godine.
- European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes, Council of Europe, Strasbourg, 18. 3. 1986., European Treaty Series – No. 123, text amended according to the provisions of the Protocol (European Treaty Series No. 170), as of its entry into force, on 2 December 2005., preuzeto sa: <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=123&CM=0&CL=ENG>, pristup: 14. 9. 2011. godine.
- Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009.
- Kodeks veterinarsko-medicinske etike, usvojen 13. 10. 2007. godine, preuzeto sa: <http://www.vetks.org.rs/documents/organizaciona/kodeks.pdf>, pristup: 30. 8. 2011. godine.
- Provisional Draft of Universal Declaration on Animal Welfare (UDAW) 2007 – initial draft text arising from the Manila Conference on animal welfare (2003) and the Costa Rica steering committee meeting (2005) for ministerial conference consideration, preuzeto sa: http://www.wspa.org.uk/Images/Proposed_UDAW_Text%20-%20ENGLISH_tcm9-2544.pdf, pristup: 19. 11. 2011. godine.
- Public Law 99 – 198, Food Security Act (Farm Bill) of 1985 also known as The Improved Standards for Laboratory Animals Act and enacted December 23, 1985, preuzeto sa: http://awic.nal.usda.gov/nal_display/index.php?info_center=3&tax_level=4&tax_subject=182&topic_id=1118&level3_id=6735&level4_id=11095&level5_id=0&placement_default=0, pristup: 21. 11. 2011. godine.
- Public Law 89 – 544, Animal Welfare Act of August 24, 1966, preuzeto sa: http://awic.nal.usda.gov/nal_display/index.php?info_center=3&tax_level=4&tax_subject=182&topic_id=1118&level3_id=6735&level4_id=11092&level5_id=0&placement_default=0, pristup: 21. 11. 2011. godine.
- Report from the Commission to the Council and the European Parliament – Fifth Report on the Statistics on the Number of Animals used for Experimental and other Scientific Purposes in the Member States of the European Union, (SEC (2007) 1455), Commission of the European Communities, Brussels, 5. 11. 2007, COM (2007) 675 final, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0675:FIN:EN:PDF>, pristup: 18. 11. 2011. godine.

- Report from the Commission to the Council and the European Parliament – Sixth Report on the Statistics on the Number of Animals used for Experimental and other Scientific Purposes in the Member States of the European Union, (SEC (2010) 1107), European Commission, Brussels, 08. 12. 2010. COM (2010) 511 final/2, preuzeto sa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0511:REV1:EN:PDF>, pristup: 18. 11. 2011. godine.
- Statut Veterinarske komore Srbije, preuzeto sa: <http://www.vetks.org.rs/documents/organizaciona/statut.pdf>, pristup 30. 8. 2011. godine.
- Spisak država i međunarodnih organizacija koje su potpisale i ratifikovale Evropsku konvenciju za zaštitu kičmenjaka koji se koriste za eksperimentalne i druge naučne svrhe dostupan je na sledećoj internet prezentaciji: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=123&CM=1&DF=&CL=ENG>, pristup: 18. 11. 2011.
- Universal Declaration on Animal Welfare – a new draft agreement (2011) which takes into account feedback from UN Member states, international organizations and non-governmental organizations. preuzeto sa: http://s3.amazonaws.com/media.animalsmatter.org/files/resource_files/original/Latest%20draft%20UDAW%20Text%20-%20202011.pdf?1314177486, pristup: 19. 11. 2011. godine.
- Universal Declaration of Animal Rights, proclaimed in Paris on 15 October 1978 at the UNESCO headquarters – the text, revised by the International League of Animal Rights in 1989, was submitted to the UNESCO Director General in 1990 and made public that same year, preuzeto sa: http://www.chbr.net/quatroptasecia/e/infos/animal_rights.htm, pristup: 19. 11. 2011. godine.
- Zakon o zaštiti životne sredine, *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004.
- Zakon o veterinarstvu, *Službeni glasnik RS*, br. 91/2005 i 30/2010.
- Zakon o dobrobiti životinja, *Službeni glasnik RS*, br. 41/2009.
- Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti kičmenjaka namenjenih za ogledne i druge naučne svrhe izmenjene Protokolom o izmeni Evropske konvencije o zaštiti kičmenjaka namenjenih za ogledne i druge naučne svrhe, *Službeni glasnik RS* – Međunarodni ugovori, br. 1/2010.

ETHICAL AND LEGAL FRAMEWORKS FOR THE PROTECTION OF LABORATORY ANIMALS' WELFARE IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Ana Batričević Ph. D.

Research fellow

Institute for criminological and sociological research

Summary

In spite of its contribution to the development of modern science, performing experiments on live animals (especially vertebrates) has always been imposing numerous disputable questions not only in the field of veterinary medicine and medicine but also in the

sphere of ethics and law. The principles of contemporary ethics, oriented towards biocentrism, require animal experiments to be reduced as much as it is possible as well as to be conducted in accordance with fundamental requests of animal welfare, in order to minimize their pain, suffering, fear and stress. Nowadays, the use of animals for experimental purposes is regulated by a series of legal sources of international and national character. Being familiar with these documents is of essential importance for the differentiation between allowed and prohibited, i.e. illegal or criminal treatment of laboratory animals, such as, for example, the criminal offence of animal cruelty. Therefore, the author of this paper attempts to analyze both – ethical codes of veterinary profession and legal acts significant for the protection of laboratory animals, as well as the sentences prescribed for their violations, with a special focus on the provisions of the Law on Animal Welfare and the Criminal Code of the Republic of Serbia

Keywords: laboratory animals, animal welfare, animal cruelty, criminal offence, misdemeanor